

Галина Матушок

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
аспірантка (Україна)

e-mail: matushok_galina@ukr.net

ORCID : <https://orcid.org/0000-0003-4589-7993>

Створення, реорганізації та ліквідації педагогічних закладів вищої освіти в роки хрущовської «відлиги»

Анотація. Мета статті – на основі наявних архівних джерел простежити зміни, що відбувалися у системі педагогічних закладів вищої освіти у роки хрущовської «відлиги», з'ясувати причини, які зумовили ці перетворення, а також встановити їх результативність. **Методологічною основою дослідження** є принципи історизму, системності та всебічності, проблемно-хронологічний та діахронний методи. **Наукова новизна статті** полягає у тому, що вперше комплексно показано проблеми створення, реорганізації та ліквідації педагогічних ЗВО у середині 1950-х – першій половині 1960-х рр. **Висновки.** Упродовж 50-х – першої половини 60-х рр. ХХ ст. кількість педагогічних закладів освіти зменшилася із 47 до 33. У середині 50-х рр. кількісні зміни відбувалися за рахунок закриття частини учительських інститутів або реорганізації їх у педінститути. Такі зміни були зумовлені переходом до політехнічного навчання у середній школі, що вимагало підвищення рівня підготовки вчителів. Невдовзі чинні педінститути почали укрупнювати задля зміцнення їх навчально-матеріальної бази та забезпечення науково-педагогічним кадрами належної кваліфікації. Частину факультетів педінститутів приєднали до факультетів університетів, аргументуючи це тим, що вони мали незначну кількість студентів. Водночас практика показала, що це був хибний крок, адже педінститути давали ґрунтовну професійну підготовку, насамперед її практичну складову. Пізніше влада визнала свої помилки і відновила більшу частину факультетів. Виникає питання щодо доцільності руйнування потужного Харківського педінституту і створення на його базі педінститутів фізичного виховання та іноземних мов. Останній з них невдовзі приєднали до Харківського університету, а педінститут фізичного виховання функціонував близько 5 років, після чого знову став педінститутом.

Ключові слова: інститут, факультет, система, реорганізація, підготовка, профіль, викладачі, хрущовська «відлига».

Постановка проблеми. Середина 50-х – перша половина 60-х рр. ХХ ст. в історії СРСР позначена бурхливою реформаторською діяльністю, частковою демократизацією суспільства і лібералізацією тоталітарної системи, процесами десталінізації. В Україні ці зміни спричинили національно-духовне пробудження різних верств суспільства. Означені процеси не могли не позначитися і на сфері освіти, зокрема вищої педагогічної. У період хрущовської «відлиги» тут відбувалися постійні зміни, різні перетворення і нововведення: запроваджувалися нові навчальні дисципліни, змінювався зміст освіти, запроваджувалися технології навчання, запроваджувалися нові спеціальності й спеціалізації тощо, відбулися суттєві зміни у системі вищої педагогічної освіти.

Аналіз джерел та останніх досліджень. У науковій літературі проблема створення, реорганізації та ліквідації закладів вищої педагогічної освіти вивчалася лише в розрізі окремих закладів освіти. Наприклад, автори колективних досліджень, присвячених Харківському національному педагогічному університету імені Г. С. Сковороди, лише побіжно згадували про реорганізації в означений нами період (педінститут – педінститут фізичного виховання – педінститут) (Прокопенко, 1992; 2001). Це ж стосується і книги «Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка» (Невмержицька, 2001), у якій йдеться про об'єднання Львівського і Дрогобицького педінститутів. Єдиним, хто хоч і конспективно показав загальноукраїнський контекст, був український вчений В. Майборода, який критично оцінив планування владою мережі педінститутів у різних регіонах республіки (Майборода, 1992). У фундаментальному виданні «Вища освіта Української РСР за 50 років» згадано лише про те, що у 1954 р. Кримський педінститут ім. М. В. Фрунзе «влився у сім'ю вузів республіки» (Пічов, 1968). Щодо джерел, то, досліджуючи систему педагогічних вишів, ми використали низку архівних справ ЦДАВО України, зокрема, статистичні зведені звіти педінститутів республіки на початок навчального року. Так, проблема створення, реорганізації та ліквідації закладів вищої

педагогічної освіти комплексно не вивчалася, що свідчить про актуальність нашого дослідження.

Мета статті – на основі наявних архівних джерел простежити зміни, що відбувалися у системі педагогічних закладів вищої освіти у роки хрущовської «відлиги», з'ясувати причини, які зумовили ці перетворення, а також встановити їх результативність.

Виклад основного матеріалу. У середині 50-х – у першій половині 60-х рр. система вищої педагогічної освіти зазнала численних змін. На початку 1953–1954 н.р. в УРСР вчителів готували 32 педагогічних (Білоцерківський, Вінницький, Ворошиловградський, Дрогобицький, Житомирський, Запорізький, Ізмаїльський, Кам'янець-Подільський, Київський, Кіровоградський, Кременецький, Криворізький, Луцький, Львівський, Мелітопольський, Николаївський, Ніжинський, Одеський, Осипенківський, Полтавський, Рівненський, Сталінський, Станіславський, Сумський, Харківський, Херсонський та Черкаський педінститути; Дніпропетровський, Житомирський, Київський, Одеський та Харківський педінститути іноземних мов), 10 окремих учительських інститутів (Бердичівський, Глухівський, Коломийський, Нікопольський, Слов'янський, Старобільський, Ужгородський, Уманський, Чернівецький, Чернігівський). При Ворошиловградському, Кіровоградському, Львівському і Сталінському педінститутах функціонували 4 учительські інститути як відділи цих закладів (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 1443, арк. 7–18). Середню педагогічну освіту надавали 77 педучилищ.

Перехід до політехнічного навчання у середній школі вимагав від органів народної освіти значного підвищення рівня підготовки вчителів. Система підготовки вчительських кадрів, що раніше існувала, не забезпечувала такої підготовки. Підвищені вимоги до вчителів 5-7 класів поставили завдання про підготовку вчителів для цих класів із вищою педагогічною освітою, а тому учительські інститути почали реорганізовувати у педагогічні (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 1654, арк. 62–63). Відповідно до розпорядження Ради Міністрів СРСР з 1 вересня 1953 р. Ізмаїльський, Осипенківський, Рівненський учительські інститути, а також Білоцерківський і Житомирський учительські інститути іноземних мов реорганізували у педінститути (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 1443, арк. 18; спр. 1481, арк. 5). Автори книги «Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка» помилково повідомляють, що у 1954 р. до Дрогобицького педінституту приєднали Коломийський учительський інститут (Невмержицька, 2001, с. 25). Такі події мали місце, однак роком пізніше. Після того як відповідно до Указу Президії Верховної Ради СРСР Крим зі складу РРФСР передали до складу Української РСР, у першому кварталі 1954 року у ведення Міністерства освіти УРСР передали Кримський педінститут (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 1481, арк. 5; Пічов, 1968, с. 25).

На початку 1954–1955 н.р. серед педагогічних ЗВО було 38 педінститутів (додалися Бердичівський, Чернівецький, Глухівський, Слов'янський, Чернігівський (створені на базі учительських інститутів), Кримський, Горлівський іноземних мов)), 2 учительські інститути (Коломийський, Уманський, ліквідовані – Старобільський, Нікопольський, Бердичівський, Ужгородський, Слов'янський, Глухівський, Чернігівський, Чернівецький), 2 учительські інститути як відділи при педінститутах (Львівський, Сталінський; ліквідовані – Ворошиловградський, Кіровоградський) (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 1621, арк. 8–17).

У наступному році система педагогічних вишів знову зазнала змін. Запровадження загальної семирічної освіти вимагало створення значної кількості педагогічних та учительських інститутів, які часто не мали належної навчально-матеріальної бази та відповідних науково-педагогічних кадрів. Це призводило до розпорошеності матеріальних засобів та створювало паралелізм у підготовці кадрів по ряду спеціальностей. З метою ліквідації такого паралелізму, зміцнення навчально-матеріальної бази та забезпечення інститутів науково-педагогічним кадрами належної кваліфікації, на виконання постанови Ради Міністрів УРСР від 8 червня 1955 р. № 733 «Про зміни у мережі вищих педагогічних закладів УРСР» Міністерство освіти передало ліквідований Ужгородський учительський інститут Ужгородському державному університету, Чернівецький педінститут – Чернівецькому державному університету. Житомирський педінститут іноземних мов об'єднали із Житомирським педінститутом імені Івана Франка. З 1 серпня 1955 р. закрили Коломийський учительський інститут. Студентів перевели до Дрогобицького і Станіславського педінститутів (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 1654, арк. 63, 77–78).

Якими були аргументи у відділі науки і культури ЦК КПУ щодо закриття, зокрема Чернівецького педінституту, єдиного закладу в області, що готував кадри вчителів, і приєднання його до університету? Зазначалося, що обидва заклади готували вчителів для 5–9 класів з мови та літератури, фізики і математики, історії, природознавства та географії. Факультети як в університеті, так і в інституті були малочисельними. Навчально-матеріальна база університету могла забезпечити підготовку вчителів з вищою освітою у значно більшій кількості. В університеті працювали 9 професорів, докторів наук та 102 кандидати наук, доценти. У педінституті не було жодного професора і лише 12 кандидатів наук. Підготовка викладачів для

.....
шкіл з молдавської мовою викладання в інституті велася російською мовою, оскільки не було викладачів, що досконало володіли цією мовою, а в університеті володіли молдавською 20 викладачів. Рада Міністрів СРСР своєю постановою «Про додаткові заходи з упорядкування підготовки спеціалістів з вищою освітою» від 25 травня 1955 року зобов'язала Ради Міністрів союзних республік здійснити заходи щодо об'єднання інститутів з університетами в містах, де паралельно велася підготовка вчителів на малочисельних факультетах. Приміщення гуртожитків передали університету, а навчальний корпус педінституту віддали одній із середніх шкіл. Підготовку вчителів для шкіл з молдавської мовою викладання організували при університеті, створивши для цього молдавські відділення на фізико-математичному, філологічному, біологічному та географічному факультетах (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 1654, арк. 44–45).

Початкова позиція Міністерства освіти УРСР суперечила наведеним актам спочатку загальносоюзного, а згодом і республіканського уряду. У червні 1954 р. міністр освіти УРСР Г. Пінчук у листі до завідувача відділу шкіл ЦК КПУ Ф. Овчаренка інформував, що Міністерство освіти розглянуло пропозицію заступника міністра вищої освіти СРСР М. Прокоф'єва щодо злиття Чернівецького та Ізмаїльського педінститутів з Чернівецьким та Одеським державними університетами. Щодо першого закладу, то Міністерство категорично не погоджувалася. Щодо Ізмаїльського педінституту, то зазначалося, що навчальне приміщення вишу (будинок однокомплектної середньої школи) не задовольняло навіть мінімальних потреб освітньо-виховного процесу. Без спорудження нового навчального корпусу заклад не зміг би розвиватись. Інститут був незадовільно забезпечений і кваліфікованим викладацьким персоналом. З 29 викладачів вчені звання і наукові ступені мали лише 3. До того ж він незручно розташований у територіальному відношенні. Тому міністерство погоджувалося на злиття Ізмаїльського педінституту з Одеським державним університетом (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 1480, арк. 7–10). Однак, як вже зазначалося, невдовзі Чернівецький педінститут припинив своє існування, а Ізмаїльському педінституту вдалося «вижити».

Про необхідність ліквідації Ізмаїльського педінституту йшлося також у доповідній записці, яку в січні 1955 р. Міністерство освіти адресувало до ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР. Серед додаткових аргументів – незначна кількість студентів; в Одесі розміщені педінститут і державний університет, які цілком спроможні не лише забезпечити школи Одеської області вчителями, але й надати допомогу у цьому напрямі школам інших областей. Закриття цього вишу дало б можливість поліпшити навчально-матеріальну базу середніх шкіл Ізмаїлу (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 1654, арк. 6).

У цій же записці Міністерство обґрунтовувало створення заочних педінститутів на базі Дніпропетровського педінституту іноземних мов і Бердичівського педінституту, які не забезпечували нормальної роботи студентів денної форми навчання. Так, перший з них міг використовувати під аудиторії, кабінети, лабораторії лише 29 кімнат, а Бердичівський – 27. Така кількість кімнат була недостатньою для стаціонару, а для цілком нормальної роботи заочних інститутів цієї площі вистачало. Дніпропетровський заочний педінститут зміг би розвантажити Сталінський, Ворошиловградський, Запорізький, Криворізький та Кіровоградський педінститути, які були дуже перевантажені заочниками. Бердичівський заочний педінститут, розміщений неподалік від Києва, зміг би не лише охопити заочників у Житомирській області, але й розвантажити заочні відділи Київського, Вінницького та Кам'янець-Подільського педінститутів. Існування стаціонарного Бердичівського педінституту при наявності міцного Житомирського педінституту не викликало необхідності, оскільки останній повністю міг забезпечити Житомирську область учителями 5–10 класів (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 1654, арк. 57).

На початку 1955–1956 н.р. в УРСР налічувалося 38 педінститутів (порівнюючи з попереднім навчальним роком додався Уманський педінститут; не було у списку Білоцерківського і Чернівецького педінститутів) (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 1825, арк. 3–10), а на початку 1957–1958 н.р. – 36 педінститутів (не було Дніпропетровського і Житомирського педінститутів іноземних мов) (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 2261, арк. 2–10).

Міністр освіти УРСР І. Білодід 1 квітня 1957 р. повідомляв до Ради Міністрів УРСР, що в УРСР до першої категорії відносилися три інститути (Київський, Одеський, Харківський), до другої – 5 (Ворошиловградський, Запорізький, Кримський, Ніжинський, Полтавський), до третьої – решта 28 педінститутів. Відповідним стало фінансування цих закладів. Врахувавши розширення обсягу навчальної і наукової роботи, а також навчально-матеріальної бази, Міністерство освіти УРСР просило Раду Міністрів УРСР порушити клопотання перед Міністерством вищої освіти СРСР і Міністерством фінансів СРСР про перехід Кримського, Львівського, Ніжинського і Полтавського педінститутів до першої групи, а Вінницького, Сталінського і Черкаського педінститутів до другої категорії ЗВО (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 2081, арк. 1).

Міністерство освіти УРСР неодноразово піддавалося критиці з боку викладацької громадськості щодо територіального розташування педінститутів. В деяких областях поряд з великим педінститутом функціонували одно- чи двофакультетні педінститути з невеликим контингентом студентів. Так, у Запорізькій області вчителів готували три педінститути, у Донецькій, Житомирській, Сумській, Черкаській і Чернігівській – по два, до того ж одного профілю. Це призводило до нераціонального використання коштів і педагогічних кадрів, не давало можливості розгорнути результативну науково-дослідну роботу (Майборода, 1992, с. 127). У квітні 1957 р. доцент Черкаського педінституту Босий на об'єднаному засіданні кафедр цього вишу розкритикував міністерство за формальне ставлення до планування мережі педінститутів. Він навіть конкретний приклад: на Черкащині працювали два педагогічні виші, які готували вчителів практично одного профілю. Так, у Черкаському інституті навчалися 1200 студентів, а в Уманському – лише 450. До того ж і якість професорсько-викладацького складу суттєво різнилася: у Черкаському педвиші освітньо-виховний процес забезпечували 110 викладачів, третина з яких кандидати і доктори наук, а в Уманському – 45 викладачів, з них лише 8 кандидатів наук. Відтак, за переконаннями Босого, ці заклади варто було б об'єднати. Крім того, викладач пропонував і глобальніші проекти: ліквідувати Міністерство вищої освіти і підпорядкувати державні університети Міністерству освіти. Частина висловилися також за підпорядкування обласних інститутів удосконалення кваліфікації педінститутам (Тевлін, 1957, с. 2; Голиш, Ільченко, 2012, с. 34).

На 1958 р. припадає чергова хвиля реорганізацій. Згідно з постановою Ради Міністрів УРСР від 6 червня 1958 р. і наказом Міністерства освіти УРСР від 15 липня 1958 р., з метою упорядкування підготовки учительських кадрів ліквідовано Харківський педінститут ім. Г. С. Сковороди як багатoproфільний виш і організовано з 1958–1959 н.р. на його базі два нові заклади – Харківський педінститут фізичного виховання імені Г. С. Сковороди і Харківський педінститут іноземних мов (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 3084, арк. 97; Прокопенко, 2001, с. 27). Історичний та географічний факультети Харківського педінституту передано університету. Однією з причин цього став брак приміщень і непомірна перевантаженість студентськими контингентами. У колективній монографії «Розвиток народної освіти і педагогічної науки на Харківщині» йдеться про «зовсім необґрунтовані заходи, коли наприкінці 50-х років на базі Харківського педінституту вирішили створити інститут фізичного виховання. Лише принципова позиція обкому партії, який неодноразово ставив питання перед ЦК і урядом республіки, дала змогу відмінити це рішення і зберегти для шкіл регіону цю справжню кузню кваліфікованих учительських кадрів». Це не зовсім відповідає дійсності, оскільки міністерський наказ реалізували, а педінститут відновили лише через 5 років (Прокопенко, 1992. С. 111).

Міністерство освіти УРСР розглянуло листа групи викладачів Харківського педінституту імені Г. С. Сковороди, які, дізнавшись про реорганізацію, звернулися до першого секретаря ЦК КПУ М. Підгорного. Вони внесли пропозиції передати філологічний і фізико-математичний факультет цього інституту Харківському педінституту іноземних мов, щоб надалі проводити там підготовку вчителів широкого профілю зі спеціальностей «Мова і література», «Співи», «Фізика і основи виробництва», «Математика і креслення», «Іноземні мови». Міністерство не підтримало звернення, оскільки педінститут іноземних мов не мав достатньої навчально-матеріальної бази. Студентам філологічного та фізико-математичного факультетів відповідно до вищезазначених актів Харківського педінституту надано можливість закінчити навчання на факультетах при Харківському педінституті фізичного виховання за навчальними планами педінституту. Для забезпечення підготовки вчителів фізики та основ виробництва міністерство мало збільшити набір студентів на спеціальність «Фізика і основи виробництва» у Полтавському, Луганському, Сталінському, Запорізькому педінститутах. Щодо підготовки вчителів співів, то міністерство передбачало організувати за прикладом РРФСР та прибалтійських республік на факультеті фізичного виховання Харківського педінституту фізичного виховання імені Г. С. Сковороди підготовку в порядку другої спеціальності (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 2295, арк. 69–70).

У наступні три навчальні роки змін у переліку педінститутів не було. До кінця десятиліття їх було 36 (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 2483, арк. 2–9; спр. 2716, арк. 3–12; Гриценко, 1966, с. 198).

У 1960–1961 н.р. підготовка вчителів проводилася у 33 педінститутах (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 3092, арк. 6). Зменшення кількості відбулося через приєднання Львівського педінституту до Дрогобицького. Природничий факультет педінституту передано Львівському державному університету (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 3084, арк. 44; Університет у підгір'ї, 2005, с. 9). Не значилися у переліку Одеський та Харківський педінститути іноземних мов (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 3055, арк. 3–10), які об'єднали відповідно з Одеським і Харківським державними університетами. Тоді ж філологічний факультет Одеського педінституту передали Одеському університету (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 3084, арк. 44).

До 1964 р. змін у кількості педінститутів не було. Їх залишалося 33 (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 3324, арк. 2–10; спр. 3701, арк. 3–11).

Водночас відповідно до постанови ЦК КПУ від 26 червня 1962 р., розпорядження Ради Міністрів УРСР за №1264-р від 4 серпня 1962 р., а також наказу №153 від 4 серпня 1962 р., Міністерство освіти УРСР з 1 вересня 1962 р. реорганізувало Харківський педінститут фізичного виховання у педінститут, де відновлено підготовку вчителів математики, фізики, української та російської мов і літератур, а також відкрито природничий факультет (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 3770, арк. 11; Прокопенко, 2001, с. 28).

Тоді ж нависла загроза над Кременецьким педінститутом. На початку лютого 1962 р. міністр освіти І. Білодід повідомляв Раду Міністрів УРСР про розгляд пропозиції Тернопільського обкому КПУ і виконкому Тернопільської обласної ради депутатів трудящих про переведення Кременецького педінституту до Тернополя. Міністерство вважало за доцільне перевести педінститут до обласного центру в липні-серпні 1962 р. Якими були аргументи: у Кременецькому педінституті навчалися 2608 студентів: на денній формі – 877, на заочній – 1731. У місті не було відповідних умов для проведення педпрактики для такої кількості студентів: було лише 4 середніх школи, на кожну з яких припадало понад 150 студентів. Така перевантаженість шкіл призводила до зниження ефективності практики. Бракувало відповідної бази у Кременці для проведення виробничої практики студентів фізико-математичного факультету, яка проводилася на підприємствах Львова, що потребувало значних додаткових витрат, тоді як у Тернополі працювали машинобудівний, електроарматурний та цукровий заводи, які за умови переводу інституту можна використовувати для проведення виробничої практики. В інституті не було належної спортивної бази для факультету фізичного виховання. Якщо залишити педінститут у Кременці, то потрібно збудувати для нього два спортивні зали і водний басейн. Більшість матеріальної бази після переведення інституту в Тернопіль мала бути передана школі-інтернату. Крім того, була можливість використати один із навчальних корпусів педінституту під масову школу на 400 учнів, що не допустить виникнення другої зміни навчання у школах Кременця. У Тернополі інституту мали надати такі приміщення: три навчальні корпуси загальною корисною площею 7762 м², у т.ч. колишній палац спорту, а також комплекс водних споруд; 2 ґуртожитки на 530 місць, фруктовий сад площею 10 га, теплиця площею 280 м² і 10 га земельних угідь для агробіостанції. Інституту передавався стадіон із середнім спортивним ядром та біговими доріжками (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 3365, арк. 9–10). Цей проєкт згодом реалізували, щоправда аж у 1969 р. (Головні віхи...).

Загалом у 1963–1964 н.р. вчителів готували Бердичівський, Бердянський, Вінницький, Глухівський, Донецький, Дрогобицький, Житомирський, Запорізький, Ізмаїльський, Кам'янець-Подільський, Київський, Кіровоградський, Кременецький, Криворізький, Кримський, Луганський, Луцький, Мелітопольський, Миколаївський, Ніжинський, Одеський, Полтавський, Рівненський, Слов'янський, Івано-Франківський, Сумський, Уманський, Харківський, Херсонський, Черкаський та Чернігівський педінститути; Горлівський та Київський педінститути іноземних мов (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 4089, арк. 3–13).

Для порівняння: у 1965 р. в СРСР було 211 педінститутів, у яких навчалися 775 тис. студентів, у т.ч. 33,2 тис. – на вечірніх і близько 430 тис. – на заочних відділеннях (Каиров, 1966, с. 354). До того ж у середині 60-х рр. вчительські кадри в УРСР (крім педінститутів) готували 8 університетів і 39 педучилищ (Гриценко, 1966, с. 228). Щодо університетів, то їх випускники були не підготовлені або мало підготовлені до учительської роботи. Педагогічні заклади освіти забезпечували кращу підготовку кадрів учителів ніж університети. Вони давали більш ґрунтовну професійну підготовку. Як зазначає професор І. Ящук, чимало випускників університетів не з'являлися за призначенням або, попрацювавши кілька місяців, залишали школу (Ящук, 2013, с. 206).

Висновки. Отже, упродовж 50-х – першої половини 60-х рр. ХХ ст. кількість педагогічних закладів освіти зменшилася із 47 до 33. У середині 50-х рр. кількісні зміни відбувалися за рахунок закриття частини учительських інститутів або реорганізації їх у педінститути. Такі зміни були зумовлені переходом до політехнічного навчання у середній школі, що вимагало підвищення рівня підготовки вчителів. Невдовзі чинні педінститути почали укрупнювати задля зміцнення їх навчально-матеріальної бази та забезпечення науково-педагогічним кадрами належної кваліфікації. Як правило, звернення колективів вишів про збереження закладів до уваги не брали. Частину факультетів педінститутів приєднали до факультетів університетів, аргументуючи це тим, що вони мали незначну кількість студентів. Водночас практика показала, що це був хибний крок, оскільки педінститути давали ґрунтовну професійну підготовку, насамперед її практичну складову. Пізніше влада визнала свої помилки і відновила більшу частину факультетів. Виникає питання щодо доцільності руйнування потужного Харківського педінституту і створення на його базі педінститутів фізичного виховання та іноземних мов.

Останній з них невдовзі приєднали до Харківського університету, а педінститут фізичного виховання функціонував близько 5 років, після чого знову став педінститутом.

Подяка. Авторка висловлює щирю вдячність працівникам Державного архіву вищих органів влади та управління України за сприяння в опрацюванні джерел, а також усім членам редколегії журналу за консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Авторка не отримала фінансової підтримки для дослідження та публікації цієї статті.

Джерела та література:

Голиш, Г. М. & Ільченко, О. В. (2012). *Черкаський педагогічний інститут на шпальтах газети «Черкаська правда». 1954–1991 рр.: матеріали прес-моніторингу.* Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 208 с.

Головні віхи. *Головні віхи історії Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.* URL: <https://tnpu.edu.ua/about/history/> (дата звернення: 15.04.2023).

Гриценко, М. С. (1966). *Нариси з історії школи в Українській РСР (1917–1965).* Київ: Радянська школа, 260 с.

Каиров, И. А. (гл. ред.). (1966). *Педагогическая энциклопедия (Т.3).* Москва: изд-во «Сов. энциклопед.», 880 с.

Майборода, В. К. (1992). *Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917–1985 рр.).* Київ: Либідь, 196 с.

Невмержицька, І. (ред.). (2005). *Університет у підгір'ї Карпат. Спогади ветеранів Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.* Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 108 с.

Невмержицька, І. М. (ред.). (2001). *Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка.* Львів; Дрогобицький держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка, 328 с.

Пічов, В. І. (1968). *Вища школа Української РСР за 50 років (у 2 ч., Ч.2. 1945–1967 рр.).* Київ: Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, 395 с.

Прокопенко, І. Ф. (гол. редкол.). (1992). *Розвиток народної освіти і педагогічної науки на Харківщині: монографія.* Харків: Харк. держ. пед. ін-т ім. Г. С. Сковороди, 334 с.

Прокопенко, І. Ф. (ред.). (2001). *Харківський державний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди.* Харків: ОВС, 176 с.

Тевлін, Я. (1957). *Краще планувати мережу вузів і підготовку кадрів.* *Черкаська правда* 19 квітня, № 93 (986), 2.

ЦДАВО України – Центральний державний архів вищих органів влади і управління України.

Ящук, І. П. (2013). Особливості виховання вчительських кадрів у 1960–80-х роках. *Наука і освіта*, № 3, 204–208.

Halyna S. Matushok

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
PhD-student (Ukraine)

Creation, Reorganization and Liquidation of Pedagogical Institutions of Higher Education During the Khrushchev «Thaw»

Abstract. *The purpose of the article is to follow the changes that took place in the system of pedagogical institutions of higher education during the years of Khrushchev's «thaw», based on the available archival sources, to find out the reasons that led to these transformations, as well as to establish their effectiveness. The methodological basis of the research was the principles of historicism, systematicity and comprehensiveness, problem-chronological and diachronic methods. The scientific novelty of the article lies in the fact that, for the first time, the problems of the creation, reorganization and liquidation of pedagogical higher education institutions in the mid-1950s – the first half of the 1960s are comprehensively shown. Conclusions. During the 50s – the first half of the 60s of the 20th century. the number of pedagogical educational institutions decreased from 47 to 33. In the mid-1950s, quantitative changes occurred due to the closure of a part of teachers' institutes or their reorganization into pedagogical institutes. Such changes were due to the transition to polytechnic education in secondary school, which, in turn, required an increase in the level of teacher training. Soon, the existing pedagogical institutes began to consolidate in order to strengthen their educational and material base and provide scientific and pedagogical personnel with appropriate qualifications. Part of the faculties of pedagogical institutes were attached to the faculties of universities, arguing that they had a small number of students. At the same time, practice has shown that this was a wrong step, since pedagogical institutes provided thorough professional training, primarily its practical component. Later, the authorities admitted their mistakes and restored most of the faculties. It raises*

.....
the question of the expediency of destroying the powerful Kharkiv Pedagogical Institute and creating Pedagogical Institutes of physical education and foreign languages on its basis. The last of them was soon attached to Kharkiv University, and the Pedagogical Institute of Physical Education functioned for about 5 years, after which it again became a Pedagogical Institute.

Key words: institute, faculty, system, reorganization, training, profile, teachers, Khrushchev «thaw».

References:

Holovni vikhy. *Holovni vikhy istorii Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka [The main milestones in the history of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk].* URL: <https://tnpu.edu.ua/about/history/> (data zvernennia: 15.04.2023). [in Ukrainian].

Holysh, H. M. & Ilchenko, O. V. (2012). *Cherkaskyi pedahohichnyi instytut na shpaltakh hazety «Cherkaska pravda». 1954–1991 rr.: materialy pres-monitorynhu [Cherkasy Pedagogical Institute in the columns of the newspaper «Cherkasia Pravda». 1954–1991: press monitoring materials].* Cherkasy: ChNU im. B. Khmelnytskoho, 208 s. [in Ukrainian].

Hrytsenko, M. S. (1966). *Narysy z istorii shkoly v Ukrainskii RSR (1917–1965) [Essays on the history of schools in the Ukrainian SSR (1917–1965)].* Kyiv: Radianska shkola, 260 s. [in Ukrainian].

Kayrov, Y. A. (Ed.). (1966). *Pedahohycheskaia entsyklopedyia [Pedagogical encyclopedia] (Vol.3).* Moskva: yzd-vo «Sov. entsykloped.» 880 s. [in Russian].

Maiboroda, V. K. (1992). *Vyshcha pedahohichna osvita v Ukraini: istoriia, dosvid, uroky (1917–1985 rr.) [Higher pedagogical education in Ukraine: history, experience, lessons (1917–1985)].* Kyiv: Lybid, 196 s. [in Ukrainian].

Nevmerzhytska, I. (Ed.). (2005). *Universytet u pidhiri Karpat. Spohady veteraniv Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka [University in the Carpathian foothills. Memories of veterans of Ivan Franko State Pedagogical University of Drohobyt'sk].* Drohobych: Drohobyt'skyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Ivana Franka, 108 s. [in Ukrainian].

Nevmerzhytska, I. M. (2001). *Drohobyt'skyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet im. Ivana Franka [Drohobyt'sk State Pedagogical University named after Ivan Franko].* Lviv; Drohobych: RVV Drohobyt'skoho derzh. ped. un-tu im. Ivana Franka, 328 s. [in Ukrainian].

Pichov, V. I. (1968). *Vyshcha shkola Ukrainskoi RSR za 50 rokiv [Higher school of the Ukrainian SSR for 50 years]. (Vol.2. 1945-1967 rr.).* Kyiv: Kyiv. derzh. un-t im T. H. Shevchenka, 395 s. [in Ukrainian].

Prokopenko, I. F. (Ed.). (1992). *Rozvytok narodnoi osvity i pedahohichnoi nauky na Kharkivshchyni [Development of public education and pedagogical science in Kharkiv region]: monohrafiia.* Kharkiv: Khark. derzh. ped. in-t im. H. S. Skovorody, 334 s. [in Ukrainian].

Prokopenko, I. F. (Ed.). (2001). *Kharkivskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet im. H. S. Skovorody [Kharkiv State Pedagogical University named after H. S. Skovorody].* Kharkiv: OVS, 176 s. [in Ukrainian].

Tevlin, Ya. (1957). *Krashche planuvaty merezhu vuziv i pidhotovku kadriv [It is better to plan the network of universities and personnel training].* *Cherkaska pravda – Cherkasy truth.* 19 kvitnia, № 93 (986), 2. [in Ukrainian].

TSDAVO Ukraine – Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchych orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy (The Central State Archive of the Higher Authorities and Administration of Ukraine).

Yashchuk, I. P. (2013). *Osoblyvosti vykhovannia vchytelskykh kadriv u 1960–80-kh rokakh [Peculiarities of teacher education in the 1960s and 1980s].* *Nauka i osvita – Science and education,* № 3, 204–208.

Статтю надіслано до редколегії 03.02.2023 р.
Статтю рекомендовано до друку 23.04.2023 р.